

Noves dades sobre la medallística montserratina dels segles XV-XVII

ANNA M. BALAGUER

Des que vàrem publicar el nostre treball de catalogació i justificació cronològica de les medalles de Montserrat dels segles XV-XVII s'han produït algunes novetats dignes d'esment que donarem a conèixer en aquestes pàgines¹.

Es tracta de diverses peces que presenten una tipologia força concordant amb les que ja coneixíem. Veurem, per tant, que aquesta ampliació de l'evidència de la medallística montserratina acaba de refermar l'ordenació cronològica dels materials medallístics coneguts que férem al seu dia.

Ara podrem, també, aportar algunes noves referències de la documentació escrita sobre les medalles de devoció de Montserrat. Unes dades que són sempre de gran interès i que al mateix temps són força excepcionals, ja que la documentació de l'època no sol entretenir-se a donar-nos informacions més o menys explícites d'aquests i d'altres objectes menors de devoció.

ELS ANELLS DE MONTSERRAT DE LA REINA ELIONOR, MULLER DE PERE III

L'any 1358, en els llibres de comptes del tresorer general, en Berenguer de Relat, del registre del patrimoni reial, s'esmenta ja l'existència d'objectes de devoció amb la imatge de la Mare de Déu (R. 474-fol 94). La cita completa és la següent:

1. A. M. BALAGUER. «La medallística montserratina dels segles XV, XVI i XVII. Catalogació i justificació cronològica». *Acta Numismàtica*, núm. 27, 1997, p. 186-226.

«Item: Done a frare Oliver, sagristà del monestir de madona Sancta Maria de Muntserrat, ab letra de manament dela senyora Reyna, ab son sagell secret sagellada data el loch de Colbatò, a jx dies de Octubre del any dela nativitat de nostre senyor M. CCC lvi, la qual letra jo cobre ensemps ab apocha del dit frare oliver, E las quals la dita senyora mana esser per mi donats al dit sagristà en nom e en veu del dit Monestir, per rahó e per preu dalguns anells dor e de peres precioses menudes dela himaga de mado-na sancta Maria, les quals la dita senyora prés del dit Monestir per devoció. C solidos barch.»²

Aquesta anotació de la comptabilitat reial ens permet saber que el 1358 el monestir de Montserrat distribuïa ja objectes de devoció amb la imatge de la Mare de Déu. En aquest cas es tracta d'uns anells d'or ornats amb petites pedres precioses i que duïen gravada la imatge de la Verge Maria.

És cert que no es tracta pròpiament d'una medalla, però resulta evident que per les seves característiques d'ésser de metall, representar la imatge, poder-se dur al damunt, etc., pot assimilar-se a l'ús i a la funció que tenien, i encara tenen, les medalles de pelegrinatge i de devoció en general.

Tenim constància de l'existència de medalles de pelegrinatge en aquest segle XIV pel que fa a diferents santuaris de França i d'altres països d'Europa, però no en tenim indicis en cap santuari del sud del Pirineu³. L'esment documentat més antic que coneixiem fins ara es referia a Montserrat, a medalles de pelegrinatge i a rosaris i provenia també d'una anotació de la comptabilitat reial. Es tractava de l'adquisició d'aquests objectes feta per la reina Maria, muller d'Alfons el Magnànim, en una anada a Montserrat que féu l'any 1416. Recordem que les medalles de pelegrinatge montserratines corresponents al segle XV i possiblement coetànies al temps de la reina Maria, són conegudes i han estat datades amb força precisió gràcies a l'escut del abat Marc de Villalba (1410-1453) que porten⁴.

Ara bé, l'esment dels anells amb la imatge de la Mare de Déu, adquirits a Montserrat l'any 1358 per la reina Elionor, permet pensar en la possibilitat que al segle XIV es fabriquessin ja medalles de pelegrinatge a Montserrat. Podem, per tant, esperar que algun dia apareguin medalles, senyals de pelegrinatge o d'altres objectes de devoció assimilables i que corresponguin al segle XIV.

2. J. M. ROCA. «La devoció de la Reyna d'Aragó Dona Elionor de Sicília, a Madona Sancta Maria de Montserrat», a la secció de «Documents històrics comunicats» de l'*Analecía Montserratensis*, vol. V, 1922, p. 430-433.

3. Per exemple, les ensenyes o *sportelles* de N. S. de Rocamadour o bé dels sants Fiacre i Fanon de Méaux del segle XVI. Vegeu el nostre article citat a la nota 1 on les reproduïm, làm. I. A la Península és probable que n'existixin per Sant Jaume de Galícia.

4. A. M. BALAGUER. «La medallística montserratina...», p. 186-193.

MEDALLES DE MONTSERRAT EN EL JOIER D'ISABEL DE CASTELLA, MULLER DE FERRAN II

En morir Isabel de Castella, l'any 1505, els encarregats d'executar el seu testament feren un complet inventari de les joies, robes, objectes artístics i de devoció, mobiliari, tapissos, etc., que tenia la reina. Tots aquests béns mobles havien d'ésser, segons disposava la reina al seu testament, tassats i venuts, ja que del seu producte se n'havien de pagar els deutes que tenia⁵.

Així diu:

«...mando que mis testamentarios aberiguen e paguen e descarguen dentro del año que yo falleciese de mis bienes muebles... E que si los dichos bienes muebles para ello no bastasen, mando que los paguen de las rentas de mis reynos»⁶.

L'inventari en qüestió ocupa pàgines i més pàgines a través de les quals ens assabentem de tot el que la reina Catòlica guardava a les seves arque, armaris i calaixos de les seves estances privades. Aniran sortint des de preciosos collarets de perles, joies o tapissos valuosos, fins a objectes menuts i d'ús diari com és ara roba blanca, cintes, vaixel·la, etc. Bona part de les joies foren venudes i d'altres es fongueren, segurament per fer moneda, a la casa de la moneda de Segòvia. Així consta repetidament que determinada cadena d'or o que determinat joiell «Fundiose en la casa de moneda de Segovia». No totes les joies varen fer aquesta fi, ja que la reina preveu llegats per als seus i especialment per al seu marit al qual atorga la gràcia que:

«suplico al Rey, mi señor se quiera servir de todas las dichas joyas e cosas o de las que a Su Señoría más agradaren porque veyendolas pueda aver más continuo memoria del singular amor que a Su Señoría seinpre tove e aun porque sienpre se acuerde que ha de morir e que lo espero en el otro siglo e con esta memoria pueda más sancta e justamente bivar».⁷

No hi ha dubte que Ferran I, tot i els tristos pensaments que la reina vol fer presents al seu espòs quan ella ja no hi sigui per la possessió de joiells que havien estat d'ella, es reservà alguns objectes d'or que tenia Isabel. Així detectàrem, fa temps, que algunes de les grans monedes castellanes que tenia Isabel, passaren a la cambra de Ferran després de la mort de la reina⁸.

5. L'inventari i el testament publicats per A. DE LA TORRE Y DEL CERRO. *Testamentaria de Isabel la Catòlica*, Valladolid, 1968, p. 446-475.

6. *Ibid.*, p. 449.

7. *Ibid.*, p. 469.

8. A. M. BALAGUER. «La disgregación del monedaje en la crisis castellana del siglo XV». *Acta Numismática*, núm. 9, 1979, p. 155-190, en especial, p. 172-174.

Revisar sistemàticament el llarguíssim inventari que fan els testamentaris d'Isabel de Castella demana temps i paciència, ja que no hi ha un ordre temàtic, malgrat que diferents encapçalaments anuncien: «Perfumes, Cosas menudas, Perlas, Lienzos, Oro, etc.». De fet trobarem or, perles, roba o perfums una mica arreu de l'inventari. És per això que podem dir que trobar la referència de medalles de Montserrat fou com trobar una agulla en un paller. D'altra banda, cal dir que l'esment no era esperable i que aparegué mentre buscaven en l'inventari una altra mena d'informació relacionada amb la moneda. L'esment en qüestió diu així:

«2 señales de plata dorada, que parecen de Monserrate que pesaron 3 tomines y 6 granos»⁹.

És evident que amb el nom senyal vol indicar que es tracta de medalles de pelegrinatge o de devoció d'un lloc determinat. Seria el que els francesos anomenen *sportelles*. Recordem que també als comptes de la reina Maria, muller del Magnànim, s'anomenava senyals a aquestes medalles i que les medalles d'or, de plata i d'estany que es venien a Barcelona a mitjans segle XV (1458) amb la imatge de santa Eulàlia rebien també aquest nom. Per tant, corresponen també a medalles de devoció o de romiatge les peces de l'inventari de la reina Catòlica que s'esmenten a continuació de les dues de Montserrat. Diu així:

«Otras nueve medallas de plata que son señales que pesaron 3 ochavas 6 granos»¹⁰.

Evidentment, no s'informa de les advocacions d'aquests nou senyals, ni de si corresponien a imatges venerades en esglésies i santuaris de la Península. Tan sols se'n diu el pes i el metall.

Sobre les medalles montserratines també s'especifica el metall, plata daurada, i el pes; s'entén que de totes dues juntes. Aquesta dada és l'única que ens permetrà fer-nos una certa idea de les seves dimensions. El «tomín» és una divisió del marc que pesa uns 0,61 grams i els grans pesen 0,05 grams. Per tant, el pes total de les dues medalles serà d'uns 2,13 g. Podríem pensar, per tant, que cada medalla devia pesar poc més d'un gram. Certament, es tractaria de medalles bastant menudes amb un pes inferior al de les monedes de mig ral. D'altra banda, no sembla que els altres nou senyals de plata inventariats fossin gaire més pesats; la seva mitjana ens dona un pes gairebé idèntic al de Montserrat, uns 1,23 g per peça.

F. Carreras Candi al seu llibre *Visites de nostres reys a Montserrat*¹¹, explica que Isabel, juntament amb el seu marit, el rei Ferran, i els seus fills, pujà a Montserrat

9. A. DE LA TORRE Y DEL CERRO. *Testamentaria...*, p. 368.

10. *Ibidem*, p. 368.

11. F. CARRERES CANDI. *Visites de nostres reys a Montserrat 1268-1907*. Barcelona, 1911, p. 54-56.

l'octubre de 1492. Mesos després, el juny de 1493, es consumava la maniobra ordida per Ferran i Isabel per llevar Montserrat dels monjos del país, és a dir, catalans, que el regentaven i subjectar l'abadia a la congregació de monjos de Valladolid¹².

La visita reial a Montserrat de l'any 1492 permet pensar que les dues medalles de l'inventari del testament d'Isabel de Castella podrien ésser els senyals de romiatge que s'enduria la reina de Montserrat.

CONCLUSIÓ DE LES DUES REFERÈNCIES DOCUMENTALS PRESENTADES

El document de la reina Elionor canvia una mica la panoràmica que teníem respecte a la modalitat de les medalles de romiatge i de devoció. Fins ara, només teníem esment dels models que ens oferien els objectes medallístics pensats per cosir a la roba. Ara veiem que poden haver-hi altres objectes amb l'estampa de la Mare de Déu. Evidentment la referència als anells d'or de Montserrat de la reina Elionor deixa la porta oberta al fet que puguin aparèixer algun dia també medalles de romiatge del segle XIV. És a dir, de dates més o menys concordants i coetànies amb els anells esmentats.

D'altra banda, cal dir que la persistència d'anells amb l'estampa de la imatge montserratina en temps posteriors podrien fer pensar en certa tradició d'associar la imatge a l'anell. De fet, aquest objecte presenta grans avantatges per servir de suport a una imatge o a una medalla de devoció o de pelegrinatge, ja que la persona el pot dur al damunt de forma còmode i més segura i tot que les medalles o plaquetes que poden cosir-se a la roba, però que poden acabar caient com cauen els botons.

Una altra consideració important a fer, des de l'evidència documental coneguda, ens ve donada per la referència dels senyals de santa Eulàlia de Barcelona¹³. Aquest document deixa clar que es fabricaven simultàniament peces d'or, d'argent i d'estany. Per tant, el metall serà una dada poc reveladora a l'hora de situar la cronologia de les peces. Certament seria absurd —com la cita de santa Eulàlia corrobora— que pel fet que el 1358 trobem referències a peces fabricades amb or —els anells de la reina Elionor—, que el 1416 en trobem d'estany —els senyals que adquirí la reina Maria— i que finalment el 1505 es documentin senyals de plata daurada —els que tenia Isabel de Castella— que els senyals de pelegrinatge es fabriquessin successivament d'or, d'estany i de plata.

12. Aquesta qüestió és explicada amb prou claredat per P. CRUSELLAS, *Nueva Historia de Montserrat*, Barcelona, 1896. A. ALBAREDA, *Història de Montserrat*, Montserrat, 1931. També A. ALBAREDA, «Comentari al viatge a Montserrat de G. de Münzer», *Analecta Montserratensis*, vol. 4, 1920-1921, p. 279-291.

13. L'any 1458, l'Ajuntament de Barcelona disposava que per la indulgència de Santa Eulàlia no es poguessin vendre senyals d'or, d'argent o d'estany que no duguessin «empremtada o senyalada la figura o imatge de la dita gloriosa santa Eulàlia», *Ordinacions de Barcelona*, vol. 8, fol. 75v-76. Vegeu també A. M. BALAGUER, «Les medalles de sant Magí de la Brufaganya des del segle XVI al XX», *Acta Numismàtica*, núm. 29, 1999, p. 216-246.

El tipus de metall estava relacionat —com ho està avui— amb el poder adquisitiu, amb l'ús que vol donar-se a la peça, si es per fer un obsequi especial o per distribuir entre un col·lectiu més o menys ampli, com és el cas de la reina Maria que adquirí els senyals per al seu seguici, etc. Per tant, és lògic suposar que a totes les èpoques hi devia haver certa varietat en l'oferta pel que fa al metall, cosa que l'esment dels senyals de santa Eulàlia fa palès.

És curiós observar que el poc que ens revela la documentació escrita sobre aquestes medalles de romiatge prové de documents de caire administratiu de tres reines. És innegable que la medalla de devoció i/o de pelegrinatge és un objecte estretament vinculat al món femení. Recordem que eren les nostres àvies, i no els nostres avis, els qui les adquirien, les feien beneir, les penjaven al coll dels néts, les guardaven en capsetes, les oferien a una veïna malalta, les duïen elles mateixes al damunt i tot per invocar l'ajut i la protecció del sant, la santa, la Mare de Déu o del Crist que era de la seva devoció. És a dir, a qui s'encomanaven o li encomanaven els seus. Certament, aprofundir en la funció paralitúrgica de la medalleta de devoció i de tot el que pot revelar-nos sobre els costums i la mentalitat d'una època i d'una societat pot resultar un tema de recerca apassionant. Per aquest camí entràriem, evidentment, de ple en el camp de l'antropologia cultural i de la sociologia. Unes disciplines que no solem considerar que puguin connectar amb la numismàtica, acostumats com estem a vincular-la a ciències més properes, com la història, l'economia, l'art, a les quals habitualment serveix.

NOVA EVIDÈNCIA MEDALLÍSTICA

Donarem a conèixer tot seguit les novetats més importants de l'evidència medallística montserratina que s'han produït des del nostre darrer treball de catalogació sistemàtica dels materials dels segles XV-XVII.

PLAQUETA DEL SEGLE XV del tipus 1.1

En el transcurs d'unes excavacions, practicades l'estiu de 1999, a Château de Brie-Comte-Robert, departament francès de Seine et Marne, aparegué un senyal de pelegrinatge montserratí. La seva descoberta ens fou comunicada quasi immediatament i col·laboràrem en la seva identificació i datació¹⁴.

14. La peça fou trobada en el curs de les excavacions practicades pel grup d'arqueòlegs de l'associació Les Amis du Vieux Château de Château de Comte-Robert, encapçalats pel Dr. Gilbert Minvielle a través del Centre National de Recherche sur les Jetons et Mereux du Moyen Age i del seu director el Dr. Jacques Labrot. Hem d'agrair a aquestes entitats i persones la seva excel·lent col·laboració i la seva generosa autorització per publicar a *Acta Numismàtica* la seva important descoberta.

Es tracta d'una peça molt ben conservada i que és similar a la plaqueta del tipus I que és la mostra medallística més antiga que coneixem ara per ara de Montserrat. El senyal trobat a França té, però, la singularitat de correspondre a la varietat del tipus I (tipus 1.1) que fins ara només coneixíem a través d'un fragment¹⁵.

L'aparició de l'exemplar complet d'aquesta varietat ens permet comparar-lo amb el prototipus (tipus 1) i veure si encara presenta altres variants respecte a aquell. En conjunt, podem dir que la diferència tipològica i fàcilment objectivable continua centrant-se bàsicament en l'aparició o no d'un bàcul darrere l'escudet de l'abat que hi ha a baix de les llegendes dels costats. A part d'aquesta petita, però important diferència tipològica que ens confirma que l'escut és efectivament abacial, ara que tenim la peça completa veiem que també hi ha algun canvi en les llegendes. En la nova peça hi llegim: :SANTA MARIA: / :D MONSARAT:, tot en lletra gòtica. A l'exemplar que considerem com a prototipus, en canvi, hi llegíem: SANTA MAR / AD MOSER, també en lletra gòtica.

És cert que una altra diferència tipològica a remarcar és la presència de dues llànties a un i a l'altre costat de la figura de la Mare de Déu. Sembla ésser que l'església de Montserrat era plena a vessar de grans ciris i llànties d'argent. Això devia cridar força l'atenció dels visitants, ja que a les descripcions que ens han deixat diferents il·lustres pelegrins dels segles XV-XVI coincideixen a parlar d'aquestes llànties¹⁶. Segons A. de Lalaig, que anava en el seguici de Felip el Formós, quan visità Montserrat el 15 de gener de 1503 diu «delante de ella (la mare de Déu) arden ciento treinta y tres lámparas de plata»¹⁷. Això fa palès que les llànties d'argent eren —i són encara, qui no s'ha entretingut a mirar-les durant els llargs oficis religiosos quan era criatura?— uns objectes presents i ben característics de l'església de Montserrat. Per tant, no sorprèn que les incorporin algunes plaquetes de pelegrinatge del segle XV i de primers del segle XVI. Observem que les plaquetes del tipus 4 i del tipus 7 porten llànties als costats de la mare de Déu. No és possible saber si en porten els tipus 3, 5 i 6, perquè només els coneixem a través d'un fragment de la part de baix. És possible que el tipus 2 portés una llàntia a la dreta i no és impossible que l'estel que veiem a l'esquerra sigui l'ornament d'una llàntia¹⁸.

Les altres diferències que s'observen entre el tipus 1 i la seva variant, 1.1, a la qual correspon l'exemplar trobat a França, són d'estil. Així observem que l'estil

15. A. M. BALAGUER. «La medallística montserratina...», tipus 1, p. 187-191, 210-211 i làmina de la p. 213.

16. G. Münzer, un metge nuremburgès que visità Montserrat els dies 26-28 de setembre de 1494, ens diu en el seu *Itinerarium Historicum Hispanicum*, en la part que correspon a Montserrat i que fou publicat i comentat per A. ALBAREDA («Comentari al viatge a Montserrat de G. de Münzer», *Analecta Montserratensia*, vol. 4, 1920-1921, p. 279-291), que davant de l'altar cremen dia i nit vint-i-tres llànties, la major part de les quals són de plata i d'or.

17. GARCÍA MERCADAL. *Viajes de extranjeros por España y Portugal*, Madrid, 1952, vol. 1, p. 500, citat per J. C. LAPLANA i T. MACIÀ, «Nigra Sum», *Iconografía de Santa María de Montserrat*, Montserrat, 1995, p. 24.

18. A. M. BALAGUER, «Medallística montserratina...», p. 193-196 i 211-213.

de la peça que considerem com a prototipus és d'un art gòtic més pur, més primerenc. La figura de la Mare de Déu té una inclinació, un moviment de tot el seu cos més gràcil en l'acció d'asseure's damunt de la serra que li fa de tron. En canvi, en el també magnífic exemplar del tipus 1.1, ara aparegut a Château de Brie-Comte-Robert, la figura de santa Maria és menys estilitzada, la serra és més gran i menys detallada, encara que no tant com en el tipus 2, en el qual la serra es sobreposa a la figura i sembla una còpia maldestre del tipus original.

Anem ara a parlar del lloc de la descoberta d'aquest exemplar trobat tan lluny de Catalunya i que testimonia una vegada més que Montserrat era un lloc de pelegrinatge ben conegut i al qual venien romeus d'arreu.

Hem ja avançat que la plaqueta en qüestió fou trobada el juliol de 1999 en unes excavacions al castell de Brie-Comte-Robert, situat a l'actual departament francès de Seine-et-Marne. Aquest castell, vell feu dels comtes de Dreux, passà des del 1393 a una branca segona de la família Orléans, fundada per Lluís d'Orléans, germà del rei Carles VI. Lluís d'Orléans morí assassinat el 1407 per ordre del duc de Borgonya i el succeí el seu fill Carles d'Orléans, que prengué part en la batalla d'Azincourt i restà presoner a Anglaterra entre els anys 1415-1440. Després es casà i tingué un fill, Lluís, que el 1497 esdevindria rei de França, i Brie-Comte-Robert entrà a formar part dels dominis reials. G. Minvielle —que pertany al grup d'arqueòlegs que duïen a terme les excavacions quan es trobà la peça i que n'ha escrit un complet informe— ens exposa el context arqueològic de la troballa. La descoberta es produí en un paviment de terra batuda d'una dependència del castell de la part nord-oest, la construcció de la qual pot situar-se entre la fi del segle XV i el principi del segle XVI. L'autor afegeix que, atès que com que la data de fabricació de la plaqueta en qüestió ha de situar-se entre el 1410 i el 1453 i, per tant, és anterior a la construcció d'aquesta dependència, cal entendre que la plaqueta no degué ésser perduda en aquest lloc precis, sinó en un lloc proper en el qual s'hauria preparat la terra per a fer el paviment¹⁹. En qualsevol cas, la data de la plaqueta i la de l'edifici són properes. El fet important és que mostra la projecció que tenia ja Montserrat en aquest moment.

Tenim encara altres proves, molt més evidents encara, sobre la devoció montserratina en aquesta regió francesa de l'Ile de France en la qual s'ubica Brie-Comte-Robert. Es tracta d'un fresc, descobert l'any 1956, a l'església de Houdon, una localitat propera a Versailles, també dintre de la regió de l'Ile de France, a l'actual departament de Seine-et-Oise²⁰. En aquesta pintura s'hi representa la peregrinació de trenta habitants de Houdon que anaren a Montserrat, l'any 1582, per implorar la fi d'una pesta. A la dreta de la pintura hom llegeix *Egoulade*, Igualada, i a l'es-

19. G. MINVIELLE, «Une enseigne de pèlerinage de Montserrat decouverte a Brie-Comte-Robert», *Moyeu Age*, núm. 14 gener-febrer, 2000, p. 50-51.

20. Devenim aquesta informació a l'amatenent col.laboració de l'estudiós francès Jacques Labrot.

Situació de Brie-Comte-Robert. A baix aspecte actual del Castell on ha aparegut l'ensenyà montserratina.

guerra, en uns edificis, *Monneserole*, és a dir, Monistrol. La Mare de Déu, amb el Nen que serra a la falda, presideix l'escena dels pelegrins francesos que pugen per la muntanya. És una pintura de caire quasi popular certament encisadora. Els investigadors francesos que han estudiat aquest fresc han assenyalat també que a la propera Normandia hi havia ja certa tradició en la devoció de Montserrat, fet que havien propiciat les *Confreries de Charité* que tenien funcions similars a la Confraria de Montserrat, fundada el segle XIII²¹. Sembla ésser que en tornar de Montserrat els pelegrins francesos fundaren a Houdon una *Confrerie Notre Dame de Montserrat* de la qual hi ha constància documental fins el 1865. La pintura evocadora de l'anada a Montserrat porta la data de 1582 i degué realitzar-se en aquest mateix any de la peregrinació o poc després.

NOVA EVIDÈNCIA DE PLAQUETA DE PELEGRINATGE SIMILAR A LES DEL TIPUS 7

Una altra novetat recent és l'aparició d'una plaqueta similar a les del tipus 7. Ens referim a les plaquetes més petites, les que tenen forma pentagonal i duen la llegenda MARIA, en lletra llatina. La seva cronologia ha de situar-se cap a mitjan segle XVI.

La peça ara apareguda és remarcable per la seva millor qualitat artística i per ésser la millor conservada de totes les que coneixem. Observi's que conserva bastant bé les baguetes per a cosir-la a la roba, cosa que fins ara només havíem vist en un exemplar que fou restaurat de forma bastant lliure. El més remarcable és, però, que la Verge és asseguda vers la dreta i el Nen serra turons en aquella direcció; també que la mare de Déu porta corona i que la lectura és S MARIA.

Tot plegat fa que haguem de considerar que aquesta varietat és anterior a la que presenten els altres exemplars coneguts d'aquest tipus 7.

UNA MEDALLETA MONTSERRATINA AMB DATA 1625

L'existència d'aquesta peça ens dóna una clau per establir una fita cronològica, però al mateix temps ens servirà per comprovar si les dates, en les quals situarem els diferents tipus medallístics montserratins d'aquesta època, són prou encertades.

En el nostre anterior treball vàrem establir que la desaparició dels petits pious, que hi ha als dos costats i a baix de les medalletes més antigues, degué produir-se

21. Houdon. *Son histoire. Ses monuments. Sa vie dans le passé*, p. 119-127. També un text inèdit del que és autor el mateix J. Labrot i que ha tingut l'amabilitat de facilitar-nos.

Fresc de l'església de Houdon, prop de Brie-Comte-Robert, on es representa un pelegrinatge a Montserrat dels seus feligresos l'any 1582.

a mitjan segle XVII. Ens basàvem fonamentalment en l'evidència aleshores disponible, de medalletes datades de l'època. Especialment les de l'Any Sant de 1650, que ja no porta pius, mentre que la de l'Any Sant de 1600 encara en duia²². No disposàvem de cap medalla de l'any de l'Any Sant de 1625, la qual cosa ens hagués permès d'afinar una mica més.

L'existència d'aquesta peça montserratina excepcional amb data 1625 i que ja no porta pius ens permetrà fer-ho. Així doncs, podrem considerar que els pius tendeixen a desaparèixer abans de mitjan segle XVII i que haurem de situar aquest fet vers el 1620. De tota manera, és probable —com ja assenyalarem— que hi hagi un període de convivència d'ambdós models.

La peça datada que ens permet fer totes aquestes consideracions porta una Mare de Déu amb el Nen serrant turons a l'anvers, i les figures de sant Pau, de la Verònica i de sant Pere, al revers, i amb la data 1625 a l'exerg. La medalla és de forma rodona i no ovalada, com solen ésser les més habituals. Els seus trets tipològics estilístics s'aparten també una mica del que és més usual, però el realment original de la medalla és el tema dels tres sants i l'any que veiem al revers. Certament, el fet de portar data la fa una peça excepcional i única, ara per ara.

En qualsevol cas, el que és realment important és que aquesta medalla amb data 1625 ens confirma la nostra anterior ordenació de la sèrie de medalles montserratines del final del segle XVI i de principis del segle XVII, tot aportant-hi més precisió cronològica.

DOS NOUS TIPUS DE MEDALLES DE FORMA OCTOGONAL

Hem localitzat també dos tipus de medalles de forma octogonal, la qual és ben poc habitual en les produccions montserratines i catalanes en general. Aquesta forma és, en canvi, més freqüent en les medalles valencianes i també castellanes del final del segle XVII i del segle XVIII, siguin o no fabricades a Roma,

Anem ara a tractar de la que considerem més antiga i que situem a mitjan segle XVII. Es tracta d'una peça octogonal de dimensions mitjanes, no massa gruixuda, de llautó i d'una factura que l'assimila a les produccions del segle XVII.

La seva tipologia és del tot original. No porta cap dels atributs i símbols típicament montserratins, ni serra, ni muntanyes, només un lacònic S M.MONT., on el punt final evidencia que la paraula és abreujada i podem interpretar per Montserrat i no per Santa Maria del Mont, per exemple. La Mare de Déu és representada asseguda en un tron voltat de lliris heràldics i encapçalat per dos àngels. Al revers hi veiem una custòdia, força característica d'aquesta època, i una jaculatòria al·lusiva al Santíssim Sagrament.

22. A. M. BALAGUER. «La medallística montserratina...», p. 198-199 i 204-205.

La representació montserratina que acabem de descriure és tan atípica que pensem si pot tractar-se d'una altra de les imatges de la Mare de Déu de Montserrat venerades en diverses esglésies, santuaris o monestirs de la Península. Ens porten també cap a aquesta idea la forma octogonal i el fet que la peça procedeixi d'una col·lecció formada a Andalusia.

L'altre medalla, en canvi, presenta la clàssica iconografia de la Mare de Déu amb el Nen que està serrant turons, típica dels segles XVI i XVII. Ara bé, tant la perfecció artística com la factura de la peça ens porten, indefectiblement, a pensar que estem davant d'una fabricació del final del segle XVII o de primers del segle XVIII i sortida, molt probablement, dels tallers de Roma.

La forma octogonal d'aquesta medalla i el fet que també procedeixi d'una col·lecció formada a Andalusia fa pensar que potser fou encarregada als tallers medallístics romans per alguna confraria montserratina d'Andalusia, de València o bé de Castella. El revers, amb un Crist a la creu, damunt d'una llarga llegenda religiosa que ocupa tot el camp, tampoc és el tipus d'iconografia que sol acompanyar les medalles montserratines que trobem a les col·leccions catalanes.

CATÀLEG

Plaqueta o ensenya de pelegrinatge del segle XV

Núm. 1. Descripció:

Plaqueta rectangular unifacial de la qual sobresurt una prominència central en forma d'espadanya inacabada o que s'ha fracturat, als costats i al centre petits ornaments trilobulats. A cada extrem, una flor de lliri, la de la dreta s'ha trencat. Les flors de lliri són perforades de manera que deixarien passar una cinta o un fil per cosir la plaqueta a la roba. Els dos foradets a banda i banda de la plaqueta a l'extrem inferior són per cosir-la per la banda de baix.

El centre de la plaqueta és emmarcat per un arc trilobulat, acabat amb fletxes gòtiques. Al mig de la capelleta que forma aquest arc hi ha la figura de la Mare de Déu amb el Nen als braços que es sobreposa a la imatge d'una serra de grans dimensions a la qual sembla voler asseure's. Als peus de la Verge es representen els turons montserratins. La Mare de Déu porta corona, però no nimbe i el Nen sembla que no porta cap de les dues coses. A banda i banda de la figura hi penja una llàntia. A cada costat de la capelleta central hi ha una cartel·la amb lletres de caràcters plenament gòtics i acabada, en la part inferior, amb un escudet faixat que és de tipus abacial, ja que es sobreposa a un bàcul.

El revers de la peça no és figuratiu, però és molt ben acabat, ja que mostra una trama que forma cairons.

Cartel·la de la dreta: :SANTA MARIA:
 Cartel·la de l'esquerra: :D MONSARAT:

Mides: 58 × 32 mm (llargades i amplades màximes). Metall: plom i estany.
 Referència: Balaguer, tipus 1.1 del qual només coneixíem un fragment.

Plaqueta o ensenya de pelegrinatge similar a la del tipus 7, del segle XVI

Núm. 2. Descripció:

Petita plaqueta unifacial de forma pentagonal. La Mare de Déu és asseguda cap a la dreta amb el Nen que serra turons en aquella direcció. A dalt un estel i a cada costat hi penja una llàntia, tot envoltat per una orla. A la base hi ha la llegenda S MARIA, de lletra llatina. El revers és llis. Als costats i a dalt, hi ha petites bagues de subjecció molt ben conservades. A part de les diferències tipològiques que presenta respecte a altres exemplars similars coneguts, cal remarcar que el seu art és molt millor i més gotitzant.

Mides: 23 × 14 mm Metall: plom i estany
 Referència: Balaguer, tipus 7, similar.

Medalla montserratina amb l'any 1625

Núm. 3. Descripció:

Anvers: Mare de Déu amb el Nen a la falda que serra turons a l'esquerra. A dalt, ·DE...MOSER·
 Revers: .sant Pau, portant una espasa, la Verònica amb la santa Faç, sant Pere amb unes claus. Tots tres sants porten nimbe. A l'exerg, la data 1625, el 2 és al revés.
 Mides: 16 mm Metall: bronze o llautó. Pes: 1,4 g
 Referència: inèdita

Medalla octogonal possiblement montserratina del segle XVII

Núm. 4. Descripció:

Anvers: Mare de Déu asseguda amb el Nen a la dreta. El setial és encapçalat

1

per un àngel a cada banda i la figura és envoltada per flors de llir. A la base hom hi llegeix S.M.MONT.

Revers: SS SACR. - SIA.L.II. Custòdia

Mides: 28 × 32 mm (forma octogonal) Metall: bronze o llautó. Pes: 3,6 g

Referència: inèdita

Medalla octogonal montserratina, trànsit del segle XVII al segle XVIII

Núm. 5. Descripció:

Anvers: Mare de Déu asseguda de perfil a l'esquerra amb el Nen a la falda que serra turons. A dalt N.SRA.DE M.SERA.

Revers: Crist a la creu que es sobreposa al text d'una llarga lectura religiosa sobre el tema de Crist rei.

Mides: 23 × 27 mm Metall: AE Pes: 8,3 g

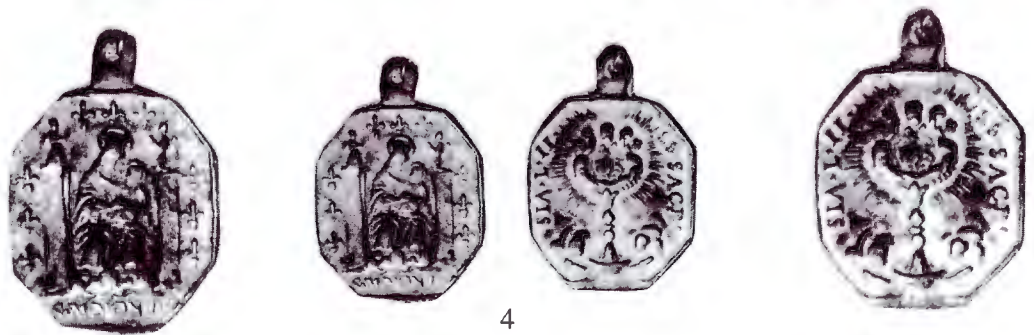
Referència: inèdita

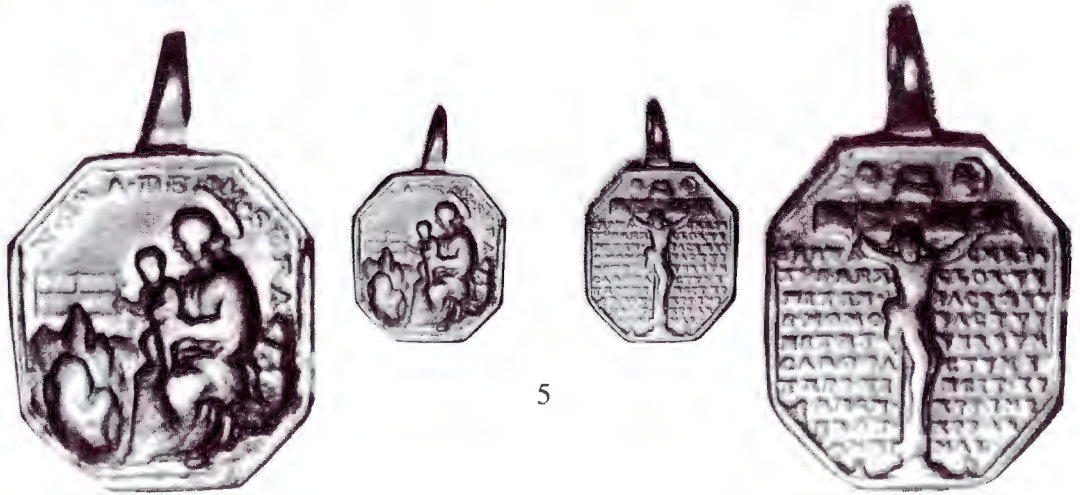
2

3

4

5